

**НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ОСЕРДЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА
ОГІЄНКА****Дічек Наталія докт.пед.наук,****професор Інститут педагогіки НАПН України**

Чи актуальні погляди такого видатного українця, як Іван Огієнко, сьогодні? Спробуємо довести це, а також й те, що незнання національної спадщини ідей в її історичній тяглості небезпечне, бо перешкоджає досягненню сучасниками глибинної національної самоідентифікації, формуванню аргументованої історичної пам'яті, що обов'язково ґрунтується на знанні і розумінні історичного коріння, відображуваного у фактах, подіях а також долях видатних співвітчизників.

Оскільки Іван Огієнко (1882-1972) залишився в історії української гуманітаристики і загалом світової славістики надзвичайно багатогранним діячем – мовознавець, археограф, педагог, просвітитель і громадський діяч, культуролог, учений-теолог, душпастир – і автором величезної (понад 1848 одиниць різноформатних публікацій і текстів [1]), й досі не відрефлексованої у свій повноті наукової спадщини, то зосередимося лише на його ідеях і здобутках у галузі української мови у вимірі освіти, спрямованих на українське націєтворення.

Якщо заглибитись у світову історію розвитку філософії і педагогіки, то пересвідчуємося: усі видатні педагоги розвивали певні положення того філософського дискурсу, до якого тяжіли і який вважали доцільним для досягнення певної виховної мети, а більшість визначних філософів розробляли етичні моделі виховання, системи моральних норм і цінностей, що мали б реалізовуватися у доцільному вихованні молодих поколінь. Пояснити це можна спорідненістю предмету вивчення і філософії, і педагогіки, яким виступає людина. Саме у сфері визначення цілей, шляхів і методів формування етичної позиції і світоглядних принципів особистості найбільше дотикаються одна до одної пізнавальна суть філософії і практична – педагогіки. Тому не дивно, що найталановитіші вчені-педагоги у впродовж своєї практичної діяльності піднімаються до вершин філософських узагальнень.

У своїх попередніх розвідках [2] вже обґрунтовували, що етичні погляди українського мислителя, вченого-мовознавця І.Огієнка базувалися на істинно глибокій релігійності, тобто релігійному світогляді, на прагненні піднести національно-релігійне життя українців і відданості національній ідеї соборності України. І тому особливого, навіть виключного значення він надавав рідним Слову і Мові.

Уважаємо, що найближчими до формування такого мовного концепту як «творення думки мовою», відображеного у численних працях І.Огієнка, є ідеї О.Потебні (які, своєю чергою, ґрунтувалися на ідеї О. фон Гумбольдта

про мову як діяльність духу [3]). Доводячи тісний зв'язок мови і мислення, О.Потебня показував, що думка виявляє себе засобом мови, а кожний мовленнєвий акт творчий і несе відбиток неповторності, тому процес спілкування – діалогічний, а розуміння завжди передбачає і непорозуміння [4, с.504]. Пояснюючи внутрішній зміст слова, він пов'язує його з образом, що саме і забезпечує самотутність світосприйняття людини-мовця, а от зовнішня форма слова відповідає за значення, тобто його зміст.

Чому зупинилися на цих міркуваннях, бо на них ґрунтуються такі наступні національно значущі для нашого дослідження твердження О.Потебні: «Мова індивідуалізує окрему людину і народи» [5, с.117] й «... народ (в оригіналі – народність, прим.) є великим історичним рушієм, бо виступає засобом утворення інших зав'язків між членами одного й того ж народу: єдності віри, освіченості тощо» [там само]. Наведені міркування свідчать про спадкоємність і суголосність ідей двох велетів української гуманітарної думки.

Як і О.Потебня, І.Огієнко обстоював думку про існування в рідній мові світоглядно-етичного і культурного потенціалу. Ставши одним із найавторитетніших слов'янських мовознавців свого часу, вчений надзвичайно тонко відчував і усвідомлював невичерпну виховну силу мови, а тому доводив, що рідна мова є питомим засобом морального виховання і культурного освічення дітей і молоді, концентровано відображає духовні цінності народу: «Мова - це наша національна ознака, наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування» [6, с.239-240]. Мислитель доповнює свою думку поясненням, що йдеться про мову як орган культури і традицій.

Ще на початку наукової діяльності І.Огієнко зосередився на вирішенні проблем української мови, що нагально постали наприкінці ХІХ ст. - на початку ХХ ст., коли через сумнозвісні антиукраїнські укази уряду імперської Росії вживання мови і навчання нею в державних школах усіх рівнів вважалося злочином проти влади. Його словник граматичної термінології (Українська граматична термінологія: Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її. 1908), розробка питання про подвійне число в українській мові, аналіз української граматичної літератури (Українська граматична література: Розгляд підручників, по яких можна вчитися і вчити української мови (1908) були конкретним внеском у відродження й поширення літературного варіанта рідної мови в умовах царату, а низка підручників і посібників з усної і письмової граматики (Рідне писання. Українська граматики. Ч. 1: Основи українського правопису: Підручник для 1-го року навчання (1918). Українська граматики. Ч. 2: Основи українського правопису: Підручник для 2-го і 3-го року навчання (1918). , створених за часів народно-демократичної революції в Україні (1917-1921: Українська мова. Бібліографічний покажчик літератури до вивчення української мови: Порадник студентам, учителям і

всім тим, хто бажає найкраще вивчитись української мови (1918), Короткий курс української мови. 3 лекцій з історії української мови: Посібник для студентів, учителів і учнів старших класів середніх навчальних закладів (1918). Головніші правила українського правопису (1922) стали значним мовознавчим доробком, актуальним й донині. Навчальним книгам І.Огієнка притаманні високий науковий рівень розробки часткових і загальних мовознавчих проблем та доступна й цікава форма написання («Чистота і правильність української мови: Підручник для вивчення української літературної мови: популярний курс з історичним освітленням» (1925), «Рідне писання (Український правопис і основи літературної мови)» (1933), «Рідне слово. Початкова граматики української літературної мови: Морфологія і складня» (1937), «Історичний словник української мови» (1931).

Основною в педагогічній концепції І.Огієнка була ідея впровадження в зміст освіти національного компонента як важливого складника формування поколінь освічених і культурних патріотів. Він тлумачив національну культуру як тип відкритої культури, що поєднує пізнання історичного досвіду рідного народу з усвідомленням його належності до загальнолюдського культурологічного процесу. Його вагомий внесок в теорію національного виховання полягає у визначенні й узasadненні ключових чинників національно орієнтованого формування маленької особи, якими для нього були сім'я, мова, церква, культура.

Розглядаючи мову як найсуттєвіший засіб виховання дітей, учений вважав її унікальним інструментом пізнання навколишнього світу. А найкраще зазвучати цей інструмент, писав він, може завдяки рідній школі, яка є «найсильнішим джерелом вивчення і консервації своєї рідної мови взагалі, а літературної зокрема» [7, с.35].

До найвагоміших праць І.Огієнка дидактичного спрямування відносимо навіть не підручники, навчальні посібники з української мови чи словники, створені ним як справжнім піонером національного підручникотворення, і не ґрунтовні монографії з історії і теорії української мови, а невеличку за обсягом книгу «Наука про рідномовні обов'язки. Рідномовний Катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства» (1936). Відповідно до заголовка (катехизис) автор виклав у ній свій імператив щодо засад збереження і розвитку мови, що є такими ж обов'язковими для кожного українця, як знання основ національної релігії. Книга написана у формі повчань і максим, які зобов'язані засвоїти читачі і послуговуватися ними як керівництвом до дії. На наш погляд, це всеохоплююча програма необхідних заходів і можливих засобів збереження, плекання і розвитку рідної мови, що ніколи не втратить свого ідейного, національно орієнтованого значення і конструктивної дидактичності.

Аналіз цієї книги дає підстави для таких узагальнень. Вона є обґрунтуванням, по-перше, концентрованої значущості рідної мови у вимірі

нації, її життєздатності і перспектив розвитку у спільноті інших націй; по-друге, безальтернативності виконання кожним громадянином, кожним членом суспільства послідовної діяльності з утвердження і розвитку рідної мови у всіх сферах її функціонування; по-третє, методички здійснення мовної політики і на рівні закладів освіти, і на державному рівні. Тому для українців це вічна, непроминальна абетка зі збереження і розвитку своєї мови.

Погоджуємося з дослідницею Л. Ореховою, що сучасний І. Огієнкові стан мовленнєвої практики в Україні та в діаспорі свідчив про відсутність єдиних мовних правил та норм, яких би дотримувались усі, хто розмовляє українською мовою [8], а тому він вважав конче необхідним наголошувати на ідеї рідномовних обов'язків українців і доводив, що «без соборної літературної мови жодний, навіть дуже численний народ, не може стати свідомою нацією» [7, с. 16]. Учений був переконаний у тому, що соборна літературна мова, вимова і правопис надають глибокого почуття всенаціональної єдності, живої духовної сили й політичної могутності, стають могутнім знаряддям для виховання правдивих національних талантів і геніїв. Стверджував, що першою ознакою інтелігентності людини є добре знання нею літературної мови, яке здобувається лише через навчання.

Однак варто підкреслити, що й сьогодні не вдалося забезпечити таку мовну ситуацію, за якої б українці, маючи вже понад 30 років незалежного державного життя, дотримувалися б «єдиних мовних правил та норм». Навпаки, у наукових колах українських мовознавців точаться дискусії щодо важливості збереження діалектних форм української літературної мови як перлин народної мудрості, а їхні опоненти висувують свої аргументи, посилаються на історичні авторитети І. Франка, І. Нечуй-Левицького, А.Кримського, які відстоювали єдину мовнолітературну українську практику, свого часу активно виступаючи у пресі з обговоренням характеру і дальшого розвитку української літературної мови. До прикладу дивись такі публікації [9; 10].

Повертаючись до освітніх ідей О.Огієнка, додамо, що з-поміж інших важливих інструментів національно орієнтованого виховання педагог виділяв виховання засобами історії, яка формує у дітей етичну звичку керуватися в житті не егоїстичними мотивами, а національними, загальногромадськими і вселюдськими; вивчення фольклору, національних звичаїв, які поділяв на родинні, релігійні й загальнонародні. Він наголошував, що ідеї і засоби етнопедагогіки мають лягти в основу розвитку національної системи освіти і виховання.

Список літератури

1. Тимошик М. (2019). Іван Огієнко: «Як ти українець...». Київ, Парламентське вид-во.
2. Дічек Н. (2002). Етика національної свідомості Івана Огієнка. Вісник Житомирського педагогічного університету. Вип. 9. С. 12-14.

3. Автобіографічна записка О.Потебні. У: Самі про себе. Автобіографії видатних українців ХІІ-го століття (1989) /ред. Ю.Луцький. Нью-Йорк. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/7443/file.pdf>

4. Потебня О.О. У: Філософський енциклопедичний словник (2002). Київ: Абрис, С.504.

5. Потебня Олександр Опанасович; Шевельов Юрій. Про націоналізм. <https://archive.org/details/potebnja2/page/n1111/mode/2up> PEDAGOGY MODERN PROBLEMS AND THE LATEST THEORIES OF DEVELOPMENT 205

6. Огієнко І. (1918). Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу : Курс, читаний в українському народному університеті. Київ, вид-во Є.Череповського. (Передрук 1991 р. Київ: Абрис).

7. Проф. Д-р Іван Огієнко. Наука про рідномовні обов'язки. Рідномовний Катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. Друкарня ОО Василян у Жовкві, 1936. (Факс. видання 1994. Київ: АТ «Обереги»).

8. Орехова, Л. І. (2011). Використання історичних педагогічних технологій у сучасній освіті. Зб. наук. праць УДПУ імені Павла Тичини. https://library.udpu.edu.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2011/2011_1_24.pdf

9. Єрмоленко С. Я. Сучасна українська мова і діалекти. <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine6-2.pdf>

10. Товстенко В.Р. (2017). Просторіччя як перешкода на шляху до ефективної міжкультурної комунікації. <https://core.ac.uk/download/pdf/84323655.pdf>